

7. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. – М.: Педагогика, 1989.
8. Сухомлинский В.А. О воспитании. – М.: Политиздат, 1973.
9. Сухомлинский В.А. О воспитании / Сост. и авт. вступ. очерков С. Соловейчик. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1982. – 270 с.
10. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа. – М., 1979.
11. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Киев: Радянська школа, 1974 г. – 288 с.
12. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. Т. 1. К., “Рад школа”, 1976.
13. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. Т. 3. К., “Рад школа”, 1977.
14. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. Т.4. К., “Рад школа”, 1977.

УДК 37.034

О.В. Волошина

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розкриті особливості підліткового віку; аналізуються цінності морального виховання підлітків у сучасних умовах.

The article opened especially adolescence; analyzed values of moral education of adolescents in modern conditions.

В епоху кардинальних змін, що відбуваються в суспільстві, в умовах загальної економічної й соціальної кризи, коли здійснюється переоцінка цінностей, як ніколи потрібна високоморальна особистість.

Найбільш відповідальним періодом для морального становлення особистості є підлітковий вік. Саме в цей час відбувається формування моральної свідомості, почуттів, поведінки, власного світогляду, нагромадження життєвого й інтелектуального досвіду. Це час самопізнання й самовизначення, виявлення моральних цінностей, ідеалів. У цей період необхідно допомогти підліткам знайти моральні пріоритети, сприяти формуванню власних моральних переконань. Складність рішення цієї проблеми пов'язана з відсутністю ідеологічних настанов, з швидкою зміною моральних орієнтирів, неясними ідеалами, без яких виховання, як цілеспрямований процес, існувати не може.

Мета статті полягає у визначенні особливостей морального виховання підлітків у сучасних умовах.

Питаннями морального виховання підлітків у різні періоди займалися вчені: В. Сухомлинський, І. Бех, О. Богданова, З. Васильєва, Д. Грішин, Г.Коджаспірова, І. Кон, Б. Лихачов, І. Варламова, К. Чорна, М. Яновська.

В «Енциклопедії освіти» поняття «моральне виховання» розглядається як цілеспрямований процес оволодіння дітьми моральними категоріями, цінностями, принципами, ідеалами, виробленими людством і прийнятими суспільством на рівні власних переконань, дотримання їх як звичних форм особистої поведінки [2: 523].

Моральне виховання підлітків – складний і багатогранний процес. Підлітковий період характеризується фізіологічними змінами, пов'язаними із статевим дозріванням і входженням у доросле життя. Для оптимізації процесу морального виховання необхідне знання їхніх вікових особливостей.

У традиційній психології існують різні варіанти визначення провідної діяльності в підлітковому віці. Д.Ельконін виділяв інтимно-особистісне спілкування, Д.Фельдштейн – суспільно-корисну діяльність в усіх її формах (трудова, суспільно-організаційна, художня, спортивна, навчальна), В.Давидов – суспільно-значущу діяльність. М.Каган наголошує, що для цього періоду провідною є ціннісно-орієнтаційна діяльність свідомості, пошук сенсу життя, самостійне визначення моральних, політичних і естетичних ідеалів тощо. Зауважимо,

що в усіх цих підходах акцентуються різні суперечності, проте всі вони, без сумніву, є джерелом особистісного розвитку.

Ст. Холл говорив про дванадцять протиріч підліткового віку. Л.Виготський підкреслював, що таких протиріч можна було б віднайти у підлітків ще у двадцять разів більше. Сучасні дослідники підліткового віку зійшлися у важливості визначення одного протиріччя. З одного боку, підлітковість – це вік соціалізації, вращування у світ людської культури та суспільних цінностей, а з іншого – це вік індивідуалізації, відкриття та утвердження власного унікального і неповторного Я.

На характеристиці суперечливого характеру підлітків докладно зупиняється В.Сухомлинський у своїй книзі «Народження громадянина». Він пише, що з однієї сторони у підлітків

- проявляється непримиримість до зла, неправди, готовність вступити у боротьбу з найменшим відхиленням від істини, і невміння розібратися в складних явищах життя – з іншої;
- бажання бути гарним, прагнення до ідеалу й, у той же час, ворожість до повчань, моральних настанов;
- бажання самоствердитися й невміння це зробити;
- глибока необхідність у пораді, допомозі й, у той же час, небажання звернутися до старшого;
- велика кількість бажань й обмеженість сил, досвіду, можливостей для їхнього здійснення;
- показне заперечення авторитетів, захоплення ідеальним і сумнів у тому, що ідеальне може існувати в нашому буденному житті;
- презирство до егоїзму, індивідуалізму й чутливе самолюбство;
- подив перед невичерпністю науки, бажання багато знати, переживання натхнення, радості інтелектуальної праці й, у той же час, поверхнєве ставлення до навчання, до своїх повсякденних занять;
- романтична захопленість й грубі витівки, моральне неуцтво;
- милування красою й іронічне ставлення до краси [7].

Мало хто так розумів духовний світ підлітка, як В.Сухомлинський. Він невпинно піклувався про те, щоб його вихованці переживали багатогранні відтінки таких шляхетних почуттів, як каяття совісті, жалість, співчуття, тривога й занепокоєння про добро, благо й радість інших людей. В.Сухомлинського завжди турбувало: чи зможе його вихованець, зустрічаючись з людиною, відчувати, що в неї неспокійно на серці, що вона глибоко переживає потайне горе? Чи зуміє підліток прочитати в людських очах горе, розпач? Великий педагог вважав, що абетка емоційної культури є разом з тим абеткою моральної шляхетності, без якої неможливо щире братерство людей, непримиримість до зла, дружба, щастя, відданість ідеалам [6: 129].

На жаль, система виховання дітей, яка склалася в сучасному суспільстві, вимоги, що висуваються до них, ставлення дорослих до підростаючого покоління не враховують особливостей особистісного становлення, що призводить до конфлікту з підлітками, у яких розвивається потреба в самостійності, самореалізації, звільненні від опіки. На нашу думку, причини цього явища такі:

1. Сучасний підліток живе у світі, складному за своїм змістом та тенденціями соціалізації. Це пов'язано з темпом та ритмом технічно-технологічних перетворень, які висувають до підростаючого покоління нові вимоги.

2. Насичений характер інформації, що глибинно впливає на підлітка, у якого ще не вироблені чіткі життєві позиції. Так, наприклад, відбувається потужне засилля одноманітних, агресивних, зовні привабливих, розрахованих на задоволення примітивних потреб телевізійних передач, літературних підробок.

Доступ до системи Інтернет, поряд з позитивними тенденціями, також впливає на особистість. Можливості одержання різноманітної, різнопланової, безсистемної,

безконтрольної інформації настільки великі, що поряд з необхідною підлітки одержують непотрібну, що розсіює увагу, інформацію. Крім того, за допомогою Інтернет підлітки нерідко витрачають час на безглузді ігри, привчаються користуватися чужими ідеями, що сприяє вихованню споживчого ставлення до життя. Підлітки нерідко губляться у віртуальному світі, заснованому на зброї, грошах, що також впливає на їхнє моральне виховання.

3. Екологічні та економічні кризи, що вразили наше суспільство, викликають у дітей почуття безнадії та роздратованості (при відсутності почуття особистої відповідальності). При цьому у молодих людей бурхливо розвивається почуття протесту, часто неусвідомленого, і водночас росте їх індивідуалізація, яка в результаті втрати загальносоціальної зацікавленості призводить до егоїзму. Річ у тому, що підлітки більше, ніж інші вікові групи, страждають від нестабільності соціального, економічного та морального оточення у країні, втрати сьогодні необхідної орієнтації у цінностях та ідеалах: старі зруйновані, а нові лише творяться. Діти тепер не знають, у що вірити.

4. Підліток жадає не просто уваги, але й розуміння, довіри дорослих. Він намагається відігравати певну соціальну роль не тільки серед ровесників, але й серед старших. У дорослому товаристві типовою є позиція, яка перешкоджає розвитку соціальної активності підлітка: він дитина і повинен слухатися. У результаті між старшим та підростаючим поколінням зростає психологічний бар'єр, намагаючись перебороти який, багато підлітків використовують агресивні форми поведінки.

5. Загалом сьогодні у нашому суспільстві є серйозний дефіцит позитивного впливу на дітей. Тим більше, що якісні зміни макросередовища супроводжуються і деформацією сім'ї, яка не виконує таких важливих функцій, як формування у дітей почуття психологічного комфорту, захищеності. Тут нерідко має місце жорстоке ставлення до підлітків, яке пов'язане з різними видами покарань, у тому числі й фізичними. Одні батьки примушують дітей до слухняності, інші не цікавляться їх потребами або переоцінюють та недостатньо контролюють.

У результаті для багатьох підлітків характерні нерозвинутість моральних уявлень, споживацька орієнтація, емоційна черствість, агресивний спосіб самоствердження, які пов'язані, зокрема, з підвищеним навіюванням, наслідуванням.

С. Кривцова відзначає, що соціальні умови, в яких живуть сучасні підлітки, значно відрізняються від тих, які довгі роки визначали особливості становлення їхніх вихователів. Школярі менш орієнтовані на професійне становлення, а більше на щасливе й забезпечене сімейне життя, не люблять "активного життя", не розуміють змісту слів "творчість", "пізнання". Спроби міркувати про майбутнє після школи викликають сплеск особистісної тривожності. Щасливе сімейне життя, матеріальна забезпеченість, дружба, упевненість у собі й любов – це те, "про що не говорять, чого не навчають у школі" [1].

І. Буллах підкреслює, що головна відмінність сучасних підлітків від тих, хто був у такому віці років десять назад, – це прагматичність. Тому при необхідності зробити моральний вибір найчастіше вибирають нейтральну позицію, але якщо бачать будь-яку користь, то, залежно від неї, вибирають добро або зло. Основна мета – добре оплачувана професія, кар'єра й родина [1].

В. Собкін приходять до висновку, що соціалізація сучасного підлітка протікає не просто в ситуації соціально-економічної нестабільності, а в ситуації ціннісно-нормативної невизначеності, коли істотно деформовані характерні для стабільних суспільств механізми передачі цінностей від старшого покоління до молодшого. Цінності, якими керувалися підлітки 40–70-х років ХХ століття, відмінні від тих, які декларовані сучасними підлітками. Якщо першим були властиві цінності колективістичного характеру, то сьогодні домінують індивідуалістичні цінності [5: 81].

Г. Шемшуріна вважає, що підлітки часто страждають від почуття самотності, недостатнього розуміння з боку навколишнього середовища і навіть однолітків, що обумовлено як психологічними процесами росту, розвитку особистості, так і соціальними

процесами. Вони нерідко підлаштовуються під імідж «крутого», який перевершує інших у силі, зовнішній привабливості або матеріальному статусу, що дозволяє із зневагою ставитися до інших [4; 6].

Проте було б неправильно бачити в нинішніх соціальних умовах лише негатив. Загалом позитивним у плані можливостей для розвитку особистості слід вважати констатований О.Генісаретським процес соціальної диверсифікації, „тобто наростаючого розмаїття... соціальних суб'єктів” [3: 66]. Саме поява таких об'єднань дає змогу створити „екологічні ніші” для різноманітних прошарків суспільства і, зокрема, молодих людей. Такі спільноти дозволяють підростаючій людині набувати позитивної практики включення в суспільне життя, досвіду рольового плюралізму. Будучи носієм різноманітних соціальних ролей, постійно беручи участь у різних видах діяльності, налаштовуючись до співпраці з партнерами, які мають інші інтереси, індивід збагачує свій соціальний досвід. Там, де має місце сегментація соціальних стосунків, люди стають гнучкішими у зміні видів діяльності й відповідно своїх ролей та типу поведінки.

Ми вважаємо, що сучасне моральне виховання має відігравати випереджальну роль у розбудові демократичного процесу. Воно має базуватися на кращих здобутках національної культури і педагогіки, сприяти припиненню соціальної деградації, стимулювати самоорганізацію та особисту відповідальність людей, бути гарантом громадянського миру і злагоди в суспільстві, вчити підростаюче покоління розбудовувати демократичну державу.

Ефективність процесу морального виховання значною мірою залежить від педагогічно-доцільної організації його керування. Останнє передбачає сприяння, допомогу моральному розвитку особистості, співдію, тобто спільну дію дорослого і дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галковская Т. Нежный возраст <http://www.8ya.ru/news/art32.shtml>
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Красновський В.М. Особливості соціальної ситуації розвитку сучасного підлітка// Педагогіка толерантності. – 1999. – № 2. – С.64-72.
4. Психология подростка. Полное руководство/ Под ред. А.А. Реана.–СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 432с.
5. Селиванова Н.Л. Современные представления о воспитательном пространстве // Педагогика. – 2000. – №6. – С. 35-39.
6. Сухомлинский В.А. – выдающийся педагог XX столетия: материалы международной научно-практической конференции. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2003. – 194 с.
7. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. Избр. пед. соч. / В.А. Сухомлинский. – М., 1979, Т.1. – С.303-319.

УДК 371.14

І.В. Воскова

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЛЬ ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

У статті представлені погляди видатного українського педагога щодо ролі почуття власної гідності дитини в її вихованні й навчанні, а також шляхів виховання цього почуття.

The article presents the sights by outstanding Ukrainian teacher V.Suchomlinsky about the influence of sense of own dignity on the formation of individuality, ways of upbringing this sense.

Спадщина видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського є невичерпним джерелом безцінних педагогічних знахідок, глибоких думок, точних висновків, дієвих порад з усіх можливих питань навчання й виховання дітей. Над якою